

Opakovaná hnízdění konipasa citronového v Krušných horách

Konipas citronový (*Motacilla citreola*) je druhem severní Asie s těžištěm rozšíření v ruské tajze a tundře. Jeho areál ale zasahuje i do střední Asie (Kazachstánu, Mongolska), do himálajské horské soustavy a velké části východní Evropy. V posledních desetiletích je však pozorováno jeho postupné šíření západním směrem. Hnízdí stále častěji např. v Polsku, ve Finsku, v pobaltských státech a dalších zemích Evropy. Hnízdním prostředím druhu jsou především podmáčené louky a mokřady v tajze nebo v tundře s porosty křovitých vrb, zpravidla v bezprostřední blízkosti vody – vodních toků či jezer. V jižní části hnízdního areálu dává přednost vyšším horským polohám, hojný je např. v Pamíru nebo na indickém subkontinentě v nadmořských výškách kolem 3 000 až 4 000 m.

S expanzí na západ souvisí i pozorování z České republiky. První pravděpodobné hnízdění bylo u nás zjištěno již v r. 1977 u Karviné (Kondělka 1980). Krmil jen samec, není tedy jasné, zda šlo o čistý, nebo smíšený pár (viz dále v textu). Další zprávy o možném hnízdění v Krkonoších z r. 2002 a 2003 přinesl Václav Pavel, samici s hnízdní nažinou (oblast holé, silně prokrvené kůže, která se vytváří na spodní části těla v době inkubace vajec) a nosící potravu pozoroval v Krkonoších též Bohumír Chutný (Flousek 2011). Faunistická komise České společnosti ornitologické akceptovala pozorování vzletného mláděte ve Vltavském luhu na Šumavě v r. 2016 (Kubelka a kol. 2017). Tehdy šlo o první úspěšné hnízdění u nás. V poslední době podrobně popsal doložené, ale neúspěšné hnízdění Jiří Körner ze Šumerska (2021).

Proto nebylo ani tak překvapivé, že v Krušných horách v bývalé obci Chaloupky zjistili samičku konipasa citronového nezávisle na sobě Pavel Schütze (21. června 2022) a Vladimír Melichar (26. června 2022). Na lokalitu byl pak přizván první autor tohoto příspěvku, který společně s P. Schützem našel 28. června hnízdo se dvěma již značně opeřenými mláďaty ve stadiu pulli na malém, hustou vegetací porostlém ostrůvku v toku říčky Rolavy (obr. 1). Někdejší obec Chaloupky se nachází v rozsáhlém areálu sekundárního bezlesí vrcholové části Krušných hor nedaleko pramenné oblasti Rolavy. Hnízdním biotopem konipasů byla plochá niva toku s převážující vlhkou travinobylinnou vegetací pouze s ojedinělými soliterními nebo malými skupinami dřevin, převážně smrků. Nadmořská výška lokality je 815 m.

2

1 Zarostlý ostrůvek, na němž hnízdil konipas citronový (*Motacilla citreola*) v r. 2022. Vlevo od jeho spodní části je vidět stržený břeh, v kterém zahnízdil v r. 2024 konipas horský (*M. cinerea*).

2 Samička konipasa citronového s potravou v zobáku na lokalitě Chaloupky dne 29. června 2022 krmila mládě, které již hnízdo opustilo. Druhé mládě nebylo nikdy spatřeno mimo hnízdo, patrně zahynulo. První mládě se ukrývalo v hustém bylinném porostu, takže vlastní akt krmení nemohl být dokumentován. Jde nicméně o doklad prvního hnízdění v r. 2022. Foto V. Zavadil

3 Pár konipasa citronového nad hnízdem – samice vpravo s potravou v zobáku na lokalitě Rolava 18. června 2023.

Samec je nápadný nejen zářivou žlutí, ale i jednoduchým, typickým a pronikavým zpěvem. Foto V. Zavadil

4 Vyvedené a již létající mládě konipasa citronového na Rolavě 26. června 2023. Pro druh je charakteristické hnědé temeno, šije a pláštík. Temeno je po stranách černě lemované, černý je i „náhrdelník“ a skvrna na hrudi pod ním. Podle těchto barevných znaků lze mládě zpravidla bezpečně rozlišit od mladého konipasa bílého. Foto V. Zavadil

5 Hnízdiště konipasa citronového z r. 2023. Červencový aspekt o rok později

6 Dobře létající mládě konipasa citronového. Rolava, 17. července 2024. Hnědé temeno, šije i pláštík jsou opět dobře patrné.

Hnízdo bylo ukryto pod trsem trávy v bujně vegetaci charakteru vlhké pcháčkové louky s košťavou červenou (*Festuca rubra*), lipnicí bahenní (*Poa palustris*), skřípinou lesní (*Scirpus sylvaticus*), řeřišnicí luční (*Cardamine pratensis*), tužebníkem jilmovým (*Filipendula ulmaria*) a dalšími druhy mokřadních bylin. Polohu hnízda prozradila krmící samička (obr. 2), sameček však nebyl spatřen ani téhož dne, ani později. Na říčce v blízkosti hnízda opakovaně přeletovali konipas bílý (*M. alba*) i k. horský (*M. cinerea*), žádný z pozorovaných jedinců obou příbuzných druhů však nejevil známky, že by tvořil pár se samicí konipasa citronového. To chceme zdůraznit, jelikož se v časopise Ptáci svět objevila

1

úvaha o možné zdejší hybridizaci popisovaného druhu s konipassem bílým (Studecký a Grünwald 2023). Sice už byla ve světě popsána, je ale méně častá než s konipassem lučním (např. Randler 2004, Stawarczyk a kol. 2017). A jak již bylo řečeno výše, konipas citronový a k. bílý se k sobě chovali na hnízdišti Chaloupky netečně.

V r. 2023 jsme s radostí konstatovali opětovné hnízdění druhu o 3,75 km výše proti proudu toku (vzdušnou čarou) v osadě Rolava, 885 m n. m. Hnízdním biotopem zde byla znovu plochá niva stejnojmenného vodního toku, téměř bez vzrostlých dřevin, tentokrát v blízkosti několika sezonně obydlených domů a místní komunikace Přebuz–Kraslice, kterou ptáci často využívali při hledání a sběru potravy. Martin Ouška zde pozoroval samce již 5. května, následně 8. května zastihl samce i samici. Oba ptáci začali krmit mláďata na hnízdě 2. června. Hnízdící pár byl sledován mnoha ornitology (obr. 3) a od 24. června byla viděna i tři úspěšně vyvedená mláďata, která byla později fotografována (obr. 4). Hnízdo konipasů citronových se nacházelo v těsné blízkosti toku Rolavy v druhově pestré, vlhkominlé břehové vegetaci s dominantním rdesnem hadím kořenem (*Bistorta officinalis*), krabilicí chlupatou (*Chaerophyllum hirsutum*), tužebníkem jilmovým a medýnkem vlnatým (*Holcus*

lanatus), fytocenologicky těžko zařaditelné (obr. 5). Zajímavé bylo chování samce – s velkou agresivitou zaháněl z blízkosti hnízda samce i samici krahujce obecného (*Accipiter nisus*), nebezpečného predátora drobných ptáků. Syntopicky se vyskytující konipasi horští a k. bílí na přítomnost krahujců vůbec nereagovali. Avšak velmi často docházelo k soubojům konipasa citronového s k. bílým, a to přímo na silnici Kraslice–Přebuz, naštěstí málo frekventované. Ale i tak je téměř zázrak, že ani jeden z ptáků nebyl zraněn nebo usmrcen projíždějícími vozidly a cyklisty. Zuřivě bojovali o hranici potravního teritoria a nevnímali okolí. Z těchto pútek vycházel vždy vítězně dominantní a poněkud robustnější konipas bílý.

Ještě větším překvapením však bylo, když se pár konipasů citronových opětovně objevil v r. 2024 na stejném místě jako v roce předchozím. Jako první jej zde pozoroval Vladimír Teplý, a to 28. dubna. Stejně jako v r. 2023 byl i tentokrát výskyt konipasů zveřejňován na Avif, faunistické databázi ČSO, a na stránkách eBird. Pár konipasů musel čelit nájezdům birderů a fotografů, a zřejmě proto nebylo hnízdění úspěšné. Naštěstí založili náhradní snůšku o 450 m výše proti proudu potoka, kterou našel později M. Ouška. Doba hnízdění tak byla oproti předešlým rokům posunuta

(viz popisek k obr. 6). Důležité je, že náhradní hnízdění proběhlo úspěšně a byla zde pozorována nejméně tři, ale s vyšší pravděpodobností čtyři vyvedená mláďata, která zaznamenali mimo jiné Jan Studecký a M. Ouška (obr. 6). Na tomto místě je záhodno zmínit zřídka citovaný pramen (Zavadil a kol. 2006), podle něhož Martin Mimra denně pozoroval zpívajícího samce na vlhkých lukách podél říčky Rolavy mezi 26. červnem a 4. červencem již v r. 2004. Od 5. července však nemohl výskyt konipasů dále sledovat, není tedy vyloučeno, že zde konipasi citronoví mohli hnízdit již dříve a pouze unikali pozornosti.

Lokalita Chaloupky byla námi v r. 2024 také kontrolována. Zjistili jsme pouze, že ve strženém břehu hnízdí konipas horský, v bezprostřední blízkosti někdejšího hnízda konipasa citronového. Toho jsme však v daném roce na Chaloupkách ani jednou nespatřili.

Další, téměř až neuvěřitelnou zajímavostí je, že v místě hnízdění konipasa citronového v bývalé obci Rolava se od 21. června do 1. srpna 2024, tedy po dobu více než pěti týdnů, pohyboval pár konipasů bílých anglických (*M. alba* ssp. *yarrellii*, obr. 7 a 8). Tento poddruh bývá ve střední Evropě zaznamenán a spolehlivě určen jen ojediněle a není vyloučeno, že doba, po které se zde konipasi bílí angličtí zdržovali,

byla delší. Kdyby si jich náhodou P. Schütze nevšiml, asi by unikli pozornosti nejen nám, ale i desítkám jiných birderů, kteří si zde pořizovali fotografie. Koho by také napadlo detailně sledovat konipasy bílé, když se kolem pohybují citronoví?

Závěrem tedy můžeme shrnout, že ve střední Evropě je hnízdní výskyt konipasa citronového stále ještě vzácností, i když hnízdění bylo zjištěno již ve většině zemí tohoto regionu. Po prvních prokázaných hnízděních ve Finsku r. 1991 a v Polsku r. 1994 navazovala další v německých Předních Pomořanech (Vorpommern) v r. 1996 a jinde. Hnízdiště v Krušných horách leží dnes na samém jihozápadním okraji dosud

7 a 8 Samec konipasa bílého anglického (*M. alba* ssp. *yarrellii*) se odlišuje od nominotypického poddruhu černým hřbetem, černavou barvou po stranách hrudi a tmavošedými boky. Černý hřbet vyniká především na druhém snímku (obr. 8), ostatní dva znaky na první fotografii (7). Rolava, 8. července 2024. Snímky O. Buška, pokud není uvedeno jinak

nestabilizovaného areálu a jistě souvisí s postupným rozšiřováním tohoto druhu západním směrem. Patří tak k roji nemnohých a dodnes většinou jen výjimečných hnízdění ve střední, případně i v západ-

ní Evropě. Vzhledem ke skutečnosti, že v Krušných horách konipasi citronoví prokazatelně a vždy úspěšně hnízdili tři sezony po sobě, máme naději, že toto místo se stalo jakousi trvale předsunutou lokalitou hnízdního areálu druhu. V příštích letech by bylo vhodné krušnohorské louky podrobněji sledovat i v širším okolí, při zachování šetrných postupů monitorování vůči hnízdícím ptákům, a zaměřit se rovněž na konipasy bílé anglické. Pokud by zde i tento poddruh zahnízl, máme další zoologickou raritu v naší republice.

Seznam použité literatury najdete na webové stránce Živy.

Michal Hradec

Vokální vývoj u samců gibona zlatolícího během dospívání

Gibonovití (Hylobatidae) představují skupinu malých lidoopů, kteří zastávají unikátní fylogenetické místo mezi velkými lidoopy (i s člověkem čeleď Hominiidae) a starosvětskými primáty (Cercopithecoidea). I když se i velcí lidoopi vzájemně hlasově dorozumívají, všechny druhy gibonů na rozdíl od nich vydávají hlasité hlasové projevy (vokalizaci), které jsou vrozené a specifické pro daný druh a pohlaví. Ačkoli tato melodicky znějící volání samců a samic byla již dobře prostudována, ontogenetický vývoj vokálních vzorů dosud zůstával na okraji vědeckého zájmu. Proto je cílem následujícího článku shrnutí našich poznatků, ukazujících jedinečnost vokálního vývoje a získávání samčího vzoru hlasových projevů u gibona zlatolícího (*Nomascus gabriellae*).

Charakteristika gibonů

Giboni jsou jednotnou skupinou teritoriálních a většinou párově žijících lidoopů, kteří obývají koruny stromů v tropických deštných lesích jihovýchodní Asie. Vzhledem k malému vzrůstu bývají ve vědecké literatuře označováni jako malí lidoopi a jsou řazeni do čeledi gibbonovití. Současná taxonomie rozlišuje čtyři rody gibonů (*Nomascus*, *Hylobates*, *Hoolock* a *Sym-*

phalangus) s 20 druhy. Jednotlivé rody se od sebe liší počtem chromozomů. Zajímavou morfologickou charakteristikou gibonů je jejich stejná velikost těla s absencí ocasu u samců i samic (u skupiny velkých lidoopů bývají samci větší a mohutnější než samice). Hmotnost dospělých jedinců se podle rodu pohybuje v rozmezí od 5 do 15 kg. Giboni využívají pro rychlý a efektivní pohyb v korunách stromů specifický

kou lokomoci, kterou tvoří střídání levé a pravé horní končetiny – jde o brachiaci neboli ručkování. Uvedenému pohybu se přizpůsobila anatomie těchto primátů extrémně protaženými horními končetinami s dlouhou hákovitou dlaní a prsty, které lépe nesou váhu těla.

Mezi výraznou charakteristiku gibonů patří hlasitá komunikace z melodických vzorů popisovaných jako série slabik, obecně více než jednoho typu, a produkovaných rytmicky za sebou tak, aby vytvořily rozpoznatelný vzor v čase. Díky přítomnosti hrdelního vaku, jenž zesiluje hlasový projev, je jejich volání slyšitelné na vzdálenost přesahující 2 km. Studie prokázaly, že hlasové vzory jsou geneticky fixovány, a proto byly akustické charakteristiky použity k posouzení taxonomického vztahu mezi gibony.